

Πόση καθαρεύουσα επιτρέπει η δημοτική;

του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Δεν είναι καθαρευουσιάνικη η αντίληψη ότι η κοινή γλώσσα, βασίζεται βέβαια στη δημοτική, περιλαμβάνει όμως και κάποια «στοιχεία της καθαρεύουσας» ή, ορθότερα, στοιχεία *λόγια* ή *αρχαϊστικά*. Την αντίληψη αυτή την υπερασπίστηκαν επιφανείς δημοτικιστές, και μάλιστα εκείνοι στους οποίους κυρίως οφείλεται η μερική έστω τυποποίηση της σημερινής κοινής γλώσσας (Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Αχιλλέας Τζάρτζανος). Άλλωστε, στο πλαίσιο της δημοτικιστικής γλωσσικής πολιτικής η παραχώρηση κάποιου ζωτικού χώρου στον αντίπαλο αποτέλεσε τακτικό ελιγμό που θα επέτρεπε και επέτρεψε την ευρύτερη αναγνώριση και διάδοση του *προτύπου* της κοινής γλώσσας — της δημοτικής δηλαδή.

Ακόμα και σήμερα πάντως πολλοί δημοτικιστές, παλαιότεροι και νεότεροι, μοιάζουν να αρνούνται αυτόν τον «γλωσσικό συμβιβασμό». Καθαρευουσιάνοι δεν υπάρχουν πια: ούτε καθαρεύουσα· υπάρχει όμως και συντηρείται το αντίπαλο δέος της καθαρεύουσας. Οι «γλωσσικοί αγώνες» — πραγματικοί ή φανταστικοί, αδιάφορο — συνεχίζονται τώρα γύρω από το ασαφές ερώτημα «Πόση καθαρεύουσα επιτρέπεται;»

Θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα αυτό με περιγραφικό μάλλον παρά κανονιστικό τρόπο και να αναρωτηθούμε «πόσα και ποια αρχαϊστικά στοιχεία περιλαμβάνει η σημερινή γλώσσα;» Όμως, επαρκείς στατιστικές μελέτες της νεοελληνικής δεν έχουν γίνει· και για να γίνουν, οι ειδικοί θα πρέπει πρώτα να αποφασίσουν ποια κείμενα *πρέπει* να υποβληθούν σε στατιστική επεξεργασία (και ο Μακρυγιάννης και ο Παπαδιαμάντης;). Δυστυχώς, με κανονιστικό τρόπο αντιμετωπίζει το ζήτημα αυτό και η σύγχρονη λεξικογραφία, και της μιας και της άλλης τάσης· τα λεξικά καταγράφουν εκείνα τα λόγια στοιχεία που εξαρχής θεωρούν απαραίτητα οι συντάκτες τους και όχι εκείνα που πράγματι χρησιμοποιούνται, όπου και όπως χρησιμοποιούνται. Άλλωστε, η ίδια η έννοια της ‘κοινής γλώσσας’ εξακολουθεί να είναι έννοια κανονιστική: αναφέρεται και στη γλωσσική συμπεριφορά και στα πρότυπά της. Και ειδικά μεταξύ ειδικών τα πρότυπα διαφέρουν.

Έναν κατάλογο των λόγιων στοιχείων που ανέχεται ή επιζητά το γλωσσικό αισθητήριο των εγγράμματων ομιλητών της κοινής γλώσσας παρουσιάζει ο Geoffrey Horrocks στο τέλος της νηφάλιας και εμπεριστατωμένης Ιστορίας του της ελληνικής (*Greek: A History of the Language and its Speakers*, Λονδίνο, 1997). Υπάρχουν και εκτενέστεροι κατάλογοι, ο Άγγλος γλωσσολόγος όμως παραθέτει εκείνα τα στοιχεία της λόγιας γλώσσας που η δημοτικιστική πρακτική, της μιας ή της άλλης περιόδου, θέλησε να απαγορεύσει ή να εξομαλύνει, ενώ τώρα πια θεωρούνται «απολύτως» φυσιολογικά.

Οι σημαντικότερες επισημάνσεις του Horrocks είναι οι ακόλουθες: Πάγκοινες λέξεις όπως «ποιητής», «εκδρομή», «στοιχείο», «έκταση», «εχθρός», «παύση», «συμφωνώ», «ρεύμα» παραβιάζουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τους φωνολογικούς και φωνοτακτικούς κανόνες της δημοτικής. Η ονοματική μορφολογία σώζει πολλά

---

* Ο Σπ. Μοσχονάς είναι γλωσσολόγος, λέκτορας στο Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. του Παν/μίου Αθηνών.

παραδείγματα της λόγιας κλίσης: τα δευτερόκλιτα θηλυκά σε -ος («η οδός», «η μέθοδος»), τα τριτόκλιτα ουδέτερα σε -ον/-οντος, -εν/-εντος, -ός/-ότος, -ώς/-ώτος, -αν/-αντος («προϊόν», «ενδιαφέρον», «φωνήεν», «γεγονός», «καθεστώς», «σύμπαν»), τα επίθετα σε -ής και -ύς («επιμελής», «ευρύς»). Γράφεται και λέγεται, έστω και υφολογικά χαρακτηρισμένη, έστω και ιδεολογικά στιγματισμένη, η γενική σε -εως («της κυβερνήσεως»). Πολλά συναιρεμένα (ή «συνηρημένα»;) ρήματα σε -εω και -άω κλίνονται μερικώς κατά το αρχαίο υπόδειγμα (π.χ. «επιχειρώ», «προηγούμαι», «αντιδρώ», «εξαρθρώμα»). Γίνεται «κανονική» χρήση των μεσοπαθητικών τύπων των παλιών αθεματικών («επιτίθεμαι», «συνίσταμαι»). Διατηρούνται: αρκετοί μεσοπαθητικοί αόριστοι σε -θην (αντί για -θηκα: «συνελήφθησαν»), η λόγια μορφολογία σε -ευσα (αντί για -εψα: «συσσώρευσα»), η εσωτερική αύξηση πολλών εμπρόθετων («εισέπραξα»). «Γνωρίζουν αναγέννηση», καθώς λέγεται, οι επιθετικοποιημένες μετοχές σε -ων/-ουσα/-ον, -όμενος/-η/-ον, κάποτε και με αναδιπλασιασμό («ο προκύπτων τόκος», «οι εργαζόμενες γυναίκες», «οι τεταμένες σχέσεις»). Είναι αισθητή η τάση για χρήση λόγιων τύπων στη σύνθεση («μιλώ/μιλάς», αλλά «συνομιλώ/συνομιλείς»: «διώχνω», αλλά «επιδιώκω»). Απολιθώματα της αρχαϊστικής σύνταξης (γενικές απόλυτοι, δοτικές, αρχαίες προθέσεις) διασώζονται σε εκατοντάδες στερεότυπες φράσεις («Θεού θέλοντος», «προκειμένου να», «τοις εκατό(ν)», «υπόψη», «κατευθείαν», «εν αντιθέσει προς») — περισσότερες από 2.000 τις υπολογίζει η γλωσσολόγος Άννα Ιορδανίδου, με μετρήσεις στον καθημερινό Τύπο των τελευταίων χρόνων, ιδιαίτερα σε εφημερίδες όπως «Η Καθημερινή» και «Το Βήμα». Τέλος, το πνεύμα της νεκρής καθαρεύουσας, επισημαίνει ο Horrocks, επιβιώνει στους νεολογισμούς που συνεχώς πλάθονται για να ονοματίσουν νέα πράγματα και ιδέες, κατά το υπόδειγμα ξένων λέξεων.

Πολλοί δημοτικιστές εξακολουθούν να υποτιμούν τη συχνότητα χρήσης των λόγιων αυτών στοιχείων και να υποβαθμίζουν τη λειτουργικότητά τους. Θεωρούν ότι τα αρχαϊστικά στοιχεία συντηρούνται σε μια προσπάθεια *μίμησης* της καθαρεύουσας από νεότερους κυρίως συγγραφείς (ή επαγγελματίες γραφιάδες) που προσβλέπουν σε κάποιο «συμβολικό κέρδος διάκρισης» (θέλουν, ας πούμε, να δείξουν «μορφωμένοι» ή αρχαιομαθείς). Μια τέτοια χρήση της καθαρεύουσας θεωρείται, δικαίως, «φανακιστική». Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε το παράδοξο φαινόμενο δηλωμένοι δημοτικιστές να ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με τη διόρθωση της καθαρεύουσας, να επισημαίνουν δηλαδή, όχι χωρίς κάποια χαιρεκακία, τα λάθη που προκαλούνται από έλλειψη εξοικείωσης με την καθαρεύουσα (λ.χ. «των συγκλινόντων απόψεων») ή από προσπάθεια μίμησής της (λ.χ. «την ακτίαν», «της εξαχθείσας», «ο νεοεισελθείς»). Επισημαίνοντας τα λάθη των ολίγων οι δημοτικιστές εξακολουθούν να τονίζουν την εγγενή αδυναμία της καθαρεύουσας να γίνει κτήμα των πολλών. Αν παίρναμε τοις μετρητοίς αυτή τη διορθωτική πρακτική, θα λέγαμε ότι μόνο δημοτικιστές πια τη γνωρίζουν καλά την καθαρεύουσα.

Θα μπορούσαμε να φανταστούμε μια σύγχρονη εξέλιξη του δημοτικισμού που να αγκαλιάζει το σύνολο της κοινής γλώσσας, άρα κι εκείνο το κομμάτι της που είναι λόγιο ή «καθαρουσιάνικο». Θα μπορούσαμε να φανταστούμε τους δημοτικιστές να διορθώνουν τη λόγια γλώσσα όχι για να τη στιγματίσουν αλλά επειδή θεωρούν τη διόρθωση εκπαιδευτική πρακτική που αποσκοπεί στη μάθηση. Μια τέτοια εξέλιξη όμως θα έμοιαζε με φάρσα: η καθαρεύουσα να επιβιώνει χωρίς καθαρουσιάνους, με τη βοήθεια των δημοτικιστών.